

het
DEN HAAG
boek

W BOOKS

het
DEN HAAG
boek

MAARTEN VAN DOORN

KEES STAL

- 6   **Woord vooraf**
- 8   **Cananefaten en Romeinen**
Prehistorie, Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen
- 24   **Van gehucht naar stadje**
Den Haag in de Middeleeuwen
- 48   **Het mooiste dorp van Europa**
Den Haag in de 16de eeuw
- 78   **Bestuurscentrum in de Gouden Eeuw**
Den Haag in de 17de eeuw
- 132   **Elegant Den Haag: bepruikte regenten, patriotten
en orangisten**
Den Haag in de 18de eeuw
- 174   **Hofstad: groei en modernisering**
Den Haag in de 19de eeuw
- 272   **Crisis en mondain vertier**
Den Haag tussen 1900 en 1940
- 306   **Bezetting, angst en verwoesting**
Den Haag in de Tweede Wereldoorlog
- 332   **Welvarend en kosmopolitisch: Wereldstad aan Zee**
Den Haag van 1945 tot nu

STRANDWALLEN ALS WOONPLAATS

Omstreeks 3600 voor Christus zag het gebied waar nu Den Haag ligt er uit als een waddegebied met een rij zandbanken voor de kust van het vasteland, doorsneden met geulen waardoor het zeewater in- en uitstroomde. De kustlijn lag toen ter hoogte van Rijswijk-Voorburg-Leidschendam. De geulen verzandden op den duur en de zandbanken veranderden in lage duinrijen of strandwallen. In de loop der eeuwen ontstonden er zeewaarts nieuwe duintjes met een vlakte tussen de oude en de nieuwe rij, doordat de zee zich in fasen terugtrok. Dit proces herhaalde zich enkele malen. Min of meer parallel aan de huidige Hollandse kust, van Ter Heide tot aan Bergen, lagen zo drie tot vier duinrijen, hier en daar onderbroken door rivieren. Het waren ideale verkeersroutes en vestigingsplaatsen. Je hield er in ieder geval je voeten droog. Op de vochtige vlaktes tussen de duinrijen vormde zich veen. Ze waren goed bruikbaar als weidegrond of voor landbouw.

10

Door een in 2011 aangelegde 'strandhaak', ontstaat een nieuwe strandwal, foto Rijkswaterstaat, (coll. Afd. Archeologie)

BIJLEN UIT DE STEENTIJD

De vondst van een vijftal stenen bijlen in de binnenstad van Den Haag, om preciezer te zijn bij het Spui, geeft aan dat hier meer dan vierduizend jaar geleden al mensen leefden. De oudste bijl moet zo'n 5000 jaar oud zijn. Hij werd geïmporteerd uit het Belgische vuursteengebied.

De vier andere hakbijlen zijn veel jonger: ze stammen uit ca. 3000-2000 voor Christus. Bijlen waren belangrijke werktuigen in de Nieuwe Steentijd. Met de bijlen kaptten boeren bomen om ruimte maken voor akkertjes. De stammen gebruikten ze om boerderijen te bouwen. Door de techniek van het slijpen en polijsten, kregen de bijlen hun fraaie gladde vorm.

Foto Peter de Ruig, z.j. (coll. Dienst Stadsbeheer, Afd. Archeologie)

DE GEVANGENPOORT

De Gevangenpoort stond in de middeleeuwen bekend als de Voorpoort: het was de hoofdingang van het grafelijk slot. Daarmee was de poort ook de belangrijkste schakel met het aangrenzende dorp. De open ruimte vlak buiten de poort was tegelijk het belangrijkste dorpsplein: het was 'hèt Plein', of in de toenmalige termen 'dè Plaats'. Het was de plek waar belangrijke, officiële gebeurtenissen plaatsvonden, zoals de terechtstelling van misdadigers. De poort zelf, die we op de foto vanaf het Buitenhof zien – dus 'van binnenuit' – was aanvankelijk van hout, maar werd in 1370 vervangen door een nieuwe, stenen exemplaar. Een robuust gebouw, dat later ook dienst ging doen als gevangenis. Die functie hield het vele eeuwen. De bebouwing aan de vijverkant (rechts) kwam er pas eind 16de eeuw. Ze verdween weer in 1924.

De Gevangenpoort gezien van het Buitenhof naar de Plaats, prentbriefkaart, uitg. H.S. Speelman, ca. 1910

EEN EIGEN BESTUUR VOOR HET DORP DIE HAGHE

Naast het grafelijk slot groeide een dorpje van boeren en ambachtslieden. Zij stonden volledig onder het gezag van de graaf of zijn vervanger, de 'meyster van den hove'. Als een soort dienaren waren ze verplicht goederen en diensten te leveren en bij belangrijke kwesties waren ze altijd afhankelijk van het grafelijke oordeel. Sommige dingen mochten ze zelf regelen. Het hof had daarvoor een aantal bestuurders of 'schepenen' aangewezen. Wie bijvoorbeeld een huis of een stuk land had verkocht, bevestigde dat plechtig voor de schepenen. Een perkamenten akte vormde dan het bewijs, met een schepenzegel bij wijze van handtekening. Later kwam dit lokale bestuur wat lossen van het hof te staan. Het dorp groeide en kreeg langzamerhand wat meer bevoegdheden. Maar altijd nog onder supervisie van een 'baljuw', een heer die de graaf vertegenwoordigde.

Hij was binnen het dorpsbestuur de man met het hoogste gezag en aanzien.

Detail van een memorietafel uit ca. 1455, met rechts de Haagse baljuw Everard van Hoogwoud, kopie uit 1555 (coll. Lakenhal Leiden)

HET MOOISTE DORP VAN EUROPA

DEN HAAG IN DE 16DE EEUW

De 16de eeuw was voor Den Haag een periode van grote tegenstellingen, maar vooral van veel rampspoed. Het feit alleen al dat het dorp niet beschermd werd door muren en grachten, zorgde voor een aantal onplezierige momenten. Gelderse troepen konden het dorp in 1528 ongehinderd binnenvallen en plunderen. Aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog bezetten Spaanse en Staatse troepen, afhankelijk van de krijgskansen, beurtelings het dorp, wat voor de inwoners bepaald geen pretje was. Velen trokken weg,

48

naar het wel verdedigbare Delft bijvoorbeeld. De regeringscolleges verlieten het Binnenhof, omdat ze zich daar niet veilig voelden. De stad Delft kwam zelfs met het plan om Den Haag maar geheel met de grond gelijk te maken, omdat het als een magneet gevaar aantrok.

Godsdienstige tegenstellingen speelden eveneens een belangrijke rol in Den Haag. Hier werden de eerste kettters verbrand. De Beeldenstorm hield in enkele kerken huis. De Haagse kloosters en kerken werden in de jaren zeventig genationaliseerd door de Staten van Holland en overgedragen aan de Protestanten. Hun landerijen kwamen voor een deel aan het dorpsbestuur.

Economisch gezien ging het de Hagenaars evenmin naar den vleze. De ooit zo bloeiende lakennijverheid verkommerde en bracht werkloosheid met zich mee. De Haagse economie richtte zich voortaan vooral op de vervulling van eerste en luxe levensbehoeften van de inwoners zelf, zowel die in het dorp en als die van het Hof. Ondanks de malaise besloot de Magistraat tot de bouw van een nieuw en fraai raadhuis aan de Groenmarkt.

Pas aan het einde van de eeuw keerden de kansen voor het dorp. De Spanjaarden waren verdreven uit Holland en de regeringscolleges kwamen een voor een weer terug op het oude honk. Ook de stadhouder, prins Maurits, nam weer zijn intrek op het Stadhouders-lijk Kwartier.

EEN KONINKLIJK STADSPALEIS AAN HET NOORDEINDE

Een van de oudste paleizen van Den Haag is het Oude Hof, tegenwoordig Paleis Noordeinde genoemd. Het is gebouwd in opdracht van de rentmeester-generaal van Noord-Holland Willem Goudt in 1533. Tegen het eind van de zestiende eeuw kochten de Staten van Holland het huis en schonken het in 1609 aan de weduwe van Willem van Oranje, Louise de Coligny, en haar zoon Frederik Hendrik. Deze kocht meteen nog wat grond achter het huis en liet er een tuin aanleggen, ter plaatse van de huidige Princessetuin. In 1640 liet de stadhouder het paleis grondig verbouwen en uitbreiden met twee vleugels. Frederik Hendrik woonde als stadhouder zelf weinig op het Oude Hof, maar bracht er wel hooggeplaatste gasten onder zoals de koningin van Frankrijk Maria de Medici en de Engelse koningin Henriëtte Maria. Tegenwoordig doet het paleis dienst als werkpaleis van de koning.

Foto E.J.A. Molenaar, 2005

HET HUWELIJK VAN PRINS WILLEM II VAN ORANJE EN MARY STUART

Stadhouder prins Frederik Hendrik was formeel een dienaar van de staat. Maar tegelijk bewoog hij zich als een vorst, met macht, prestige en een eigen hofhouding. Graag zag hij zich op gelijke voet met de Europese koningshuizen. Een huwelijk van zoon Willem met de Engelse koningsdochter Mary Stuart – het vormde de bezegeling van een fel begeerde status. Het kostte een jaar onderhandelen voor de partijen het eens werden – en dat over de hoofden van het bruidspaar heen, want het waren nog maar kinderen. Op de huwelijksdag – 12 mei 1641 – was Willem 14 jaar, Mary was 9 jaar. Eenmaal stadhouder, in 1647, voerde Willem met zijn vrouw een weelderige staat in Den Haag en op zijn buiten Honselaersdijk. Lang duurde dat niet: hij stierf drie jaar later. Een week na zijn dood kwam zijn enige zoon ter wereld, de latere Koning-Stadhouder Willem III. Ook Mary overleed jong, op 30-jarige leeftijd.

Gravure door J. Braat naar I. Isaacsz., ca. 1651-52

101

DE GEDENKNAALD IN SCHEVENINGEN

De terugkeer van de Prins van Oranje op 30 november 1813 – het was voor de Scheveningers het mooiste wat het dorp ooit had beleefd. De 50-jarige herdenking werd hier in 1863 dan ook uitbundig gevierd met erepoorten, redevoeringen, optochten en cantates. Maar Scheveningen kreeg ook een blijvend aandenken: een eenvoudige, maar ruim tien meter hoog oprijzende obelisk bovenop het duin. Het granieten gevaarte – gemaakt door beeldhouwer J.M. van der Made naar een ontwerp van A. Roodenburg – kwam vlakbij de plek van de historische landing. Het werd plechtig onthuld op 24 augustus 1865, de geboortedag van koning Willem I. Alweer was Scheveningen het toneel van feestelijkheden en sprookjesachtige illuminaties.

Foto Photographics (E.J.A. Molenaar), 2005

HET STADSHART OPGEKNAPT: DE SLAAPMUTS

De Residentie onderging rond 1860 op allerlei plaatsen een opknapbeurt. Niet alleen werden stinkende grachten gedempt, ook het stadshart bij de Groenmarkt werd aangepakt. Het verkeer kreeg in 1861 meer ruimte met de doorbraken van de Gravenstraat en de Kettingstraat. In de zelfde periode week de slordige aanbouw tegen de Grote Kerk voor een rij uniforme armenhuisjes; de 16de-eeuwse vishallen ertegenover werden even later vervangen door nieuwe van gietijzer. De kerk zelf werd intussen grondig gerenoveerd, met als bekroning in 1866 een gietijzeren torenspits, in neogotische vormen. Gietijzer bleek ideaal bij het maken van ornamenten en spitsbogen en werd geestdriftig toegepast. Zelfs de Ridderzaal werd in die tijd voorzien van gietijzeren 'gewelven'. De Hagenaars noemden de nieuwe torenspits al gauw de Slaapmuts, een niet zo vleiende bijnaam. Eigenlijk was hij te zwaar voor de toren. In 1957 verdween de Slaapmuts weer voor een replica van de vroegere, houten spits.

Foto Friezer, maart 1950

KIKKERS EN BULLEN

364

WELVAREND EN KOSMOPOLITISCH: WERELDSTAD AAN ZEE

'Den Haag onder terreur van bendes' en 'Grootste nozemstad van Nederland' kopte *De Volkskrant* in 1965. Het was niet echt overdreven. De eerste helft van de jaren '60 was Den Haag inderdaad regelmatig het strijdtoneel van met elkaar vechtende groepen jongeren. Je had, grof gezegd, twee partijen: de 'Kikkers' en de 'Bullen', die zich in haar-
dracht, kleding en brommers onderscheidden. De langharige Kikkers reden meestal op een bromfiets van het merk Puch, met hoog stuur. Bullen reden met hun vetkuiven op bromfietsen van het merk Kreidler of Zündapp, ook wel buikschuivers genoemd. Beide groepen vochten met elkaar op het strand, bij de Bosjes van Pex en Poot of in de binnenstad. De politie probeerde de vechtpartijen te voorkomen, maar had daarbij weinig succes. Na 1966 werd het rustiger op straat. De meeste jongens gingen in militaire dienst, studeren of trouwen.

Foto Fotoburo Meijer, 1966

RADIO'S EN SOLEXEN

In de jaren zestig en zeventig was de Solex een bekend verschijnsel op straat. Deze bromfiets met de motor op het voorwiel werd in licentie gemaakt door het Haagse bedrijf Van der Heem. Opgericht in 1926 door de radio-amateurs P.H.J. en L.W. van der Heem en ingenieur J. Bloemsma, specialiseerde het bedrijf zich in het bouwen van radio's in opdracht van de firma R.S. Stokvis onder de naam Erres. Allengs werd het assortiment verbreed met stofzuigers en na de oorlog met grammofoons, tv's, allerhande huishoudelijke apparatuur en bromfietsen. Het bedrijf groeide en bloeide, maar verloor zijn zelfstandigheid toen Philips in de jaren zestig de hele zaak overnam. Bij Van der Heem zijn in totaal zo'n 700.000 Solexen in elkaar gezet. In juli 1967 stopte het bedrijf de productie ervan.

Afbeelding uit een reclamefolder, jaren 1960-70

DEN HAAG KENNISSTAD VAN RECHT EN VREDE

Den Haag staat al meer dan een eeuw bekend als stad van recht en vrede en dat geldt ook voor het onderzoek en onderwijs op deze gebieden. De stad telt befaamde instellingen als de Haagse Conferentie voor Internationaal Privaatrecht, de Haagse Academie voor Internationaal Recht en het T.M.C. Asser Instituut. Een van de bekendste nieuwe instellingen is het The Hague Institute for Global Justice aan de Sophialaan. Deze denktank werd opgericht in 2011 en bestaat inmiddels uit 40 mensen met 22 nationaliteiten. Het instituut, voorgezeten door voormalig Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken Madeleine Albright, wil de kennis over recht en vrede ontwikkelen en verspreiden naar de plaatsen op de wereld waar juist een gebrek aan die kennis leidt tot instabiliteit en ongelijkheid. Op de tot bij de The Hague Security Delta horende HSD Campus moet het Nederlandse kenniscentrum op het gebied van veiligheid gaan ontstaan.

The Hague Institute for Global Justice, Sophialaan 20; foto Joop van Putten, 2016 (coll. fotograaf)

412

INTERNATIONAAL STRAFHOF

Sinds de eerste echt internationale vredesconferentie waaraan vrijwel de hele wereld deelnam en die in 1899 in Den Haag werd gehouden, is hier veel gedaan om wereldvrede dichterbij te brengen. Landen konden hun conflicten in Den Haag laten beslechten bij het Permanente Hof van Arbitrage, het Permanente Hof van Internationale Justitie en vanaf 1946 bij het Internationaal Gerechtshof. Maar er bestond nog geen internationale organisatie die bevoegd was om mensen die werden verdacht van oorlogsmisdrijven op te sporen en te bestraffen. Al sinds circa 1960 wensten verschillende lidstaten van de Verenigde Naties een Internationaal Strafhof om oorlogsmisdadigers te bestraffen, maar verdeeldheid tussen de staten hield de komst lange tijd tegen. Het positieve resultaat van het Joegoslavië Tribunaal gaf uiteindelijk de doorslag. In 2002 werd in Den Haag een permanent strafhof ingesteld, het Internationaal Strafhof (International Criminal Court). Het ICC is sinds 2015 gehuisvest in een nieuw pand aan de Oude Waalsdorperweg 10 in Den Haag.

Foto Jurriaan Brobbel, 2015

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Samenstelling: Haags Gemeentearchief
Teksten en redactie: Maarten van Doorn en Kees Stal

Beeldresearch en adviezen: Jan van Wandelen en Ewoud Mijnlieff; *tekst-research:* Ton van Schoten; *tekstbijdragen p. 405-414:* Habiba Bouhalhoul, Corien Claudemans, Cynthia Hamberg en Jan van Wandelen; *technische en administratieve ondersteuning beeldmateriaal:* Wendy Louw en Ernst Molenaar
Vormgeving/opmaak: Richard Bos

Alle afbeeldingen zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit de collecties van het Haags Gemeentearchief.

© 2016 WBOOKS / Haags Gemeentearchief

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2016.

ISBN 978 94 625 8135 7
NUR 521, 693

 WBOOKS

Het Den Haag Boek is het handzame naslagwerk voor Hagenaars en Hagenezen. Alles wat Den Haag Den Haag maakt komt aan bod: de stad als residentie en regeringscentrum, als ambtenaren- en demonstratiestad, woonplaats van het Koningshuis. Het is de stad van hoeden en petten, militairen en koloniale, haringen en hopjes, kerken en moskeeën.

De verhalen in dit 416 pagina's tellende boek – over Romeinse mijlpalen, kloosters, politici, voetballende Duitse soldaten en beroemde Hagenaars – gaan vergezeld van afbeeldingen, in kleur en zwart-wit, uit de collectie van het Haags Gemeentearchief. Ook bevat het boek nieuwe moderne foto's van een aantal van Den Haag's belangrijkste gebouwen.

Het Den Haag Boek is, in deze tweede, uitgebreide en volledige herziene druk, een must voor iedereen die iets met Den Haag heeft!

WWW.WBOOKS.COM